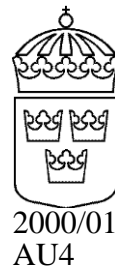

Arbetsmarknadsutskottets betänkande 2000/01:AU4 Undantag från turordningen m.m.

Sammanfattning

I betänkandet behandlas förslag som rör reglerna i lagen om anställningsskydd (LAS) om turordningen arbetstagare emellan vid uppsägning på grund av arbetsbrist.

Utskottet tillstyrker ett förslag i den s.k. IT-propositionen 1999/2000:86 som syftar till att stärka anställningsskyddet för dem som distansarbetar från hemmet. Förslaget innebär i fråga om driftsenhetsbegreppet i 22 § LAS att enbart den omständigheten att en arbetstagare har sin arbetsplats i bostaden inte skall medföra att arbetsplatsen utgör en egen driftsenhet.

I proposition 1999/2000:144 Undantag från turordningen finns ett förslag om rätt för arbetsgivaren att göra undantag från turordningen för högst två arbetstagare. Regeln skall vara tillämplig oavsett antalet arbetstagare hos arbetsgivaren. Förslaget är föranlett av en tidigare begäran från riksdagen. Utskottet tillstyrker en motion av företrädare i utskottet för Miljöpartiet, Moderaterna, Kristdemokraterna, Centerpartiet och Folkpartiet som väckts med anledning av propositionen och som innehåller ett i förhållande till propositionen i viss mån avvikande förslag. Utskottet föreslår att 22 § LAS ändras så att arbetsgivare med högst tio arbetstagare får göra undantag från turordningen för totalt två personer som enligt arbetsgivarens bedömning är av särskild betydelse för den fortsatta verksamheten.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2001.

Socialdemokraterna och Vänsterpartiet har i motioner yrkat avslag på proposition 144. I en gemensam reservation yrkar de avslag på både propositionen och fempartimotionen.

Propositionerna

I proposition 1999/2000:86 föreslår regeringen att riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1982:80) om anställningsskydd (punkt 2).

I proposition 1999/2000:144 föreslår regeringen att riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1982:80) om anställningsskydd.

Lagförslagen återfinns som bilaga 1.

Motioner väckta med anledning av proposition 1999/2000:144

1999/2000:A27 av Elizabeth Nyström och Jan-Evert Rådström (m) vari yrkas

1. att riksdagen avslår regeringens förslag om att kriteriet ”särskild betydelse för den fortsatta verksamheten” skall kunna prövas rättsligt,
2. att riksdagen i enlighet med vad som anförts i motionen beslutar om ändrad tidpunkt för ikraftträdandet.

1999/2000:A28 av Johnny Ahlqvist m.fl. (s) vari yrkas att riksdagen avslår proposition 1999/2000:144 Undantag från turordningen.

1999/2000:A29 av Gudrun Schyman m.fl. (v) vari yrkas att riksdagen avslår proposition 1999/2000:144.

Nuvarande lydelse

Vid uppsägning på grund av arbetsbrist skall arbetsgivaren iaktta följande turordningsregler.

Har arbetsgivaren flera driftsenheter, fastställs turordningen för varje enhet för sig. Enbart den omständigheten att en arbetstagare har sin arbetsplats i sin bostad medför inte att den arbetsplatsen utgör en egen driftsenhet. Om arbetsgivaren är eller brukar vara bunden av kollektivavtal, fastställs en särskild turordning för varje avtalsområde. Finns det i ett sådant fall flera driftsenheter på samma ort, skall inom en arbetstagarorganisations avtalsområde fastställas en gemensam turordning för samtliga enheter på orten, om organisationen begär det senast vid förhandlingar enligt 29 §.

Arbetstagarens plats i turordningen bestäms med utgångspunkt i varje arbetstagares sammanlagda anställningstid hos arbetsgivaren. Arbetstagare med längre anställningstid har företräde framför arbetstagare med kortare anställningstid. Vid lika anställningstid ger högre ålder företräde. Kan arbetstagare endast efter omplacering beredas fortsatt arbete hos arbetsgivaren, gäller som förutsättning för företräde enligt turordningen att arbetstagaren har tillräckliga kvalifikationer för det fortsatta arbetet.

Föreslagen lydelse

Vid uppsägning på grund av arbetsbrist skall arbetsgivaren iaktta följande turordningsregler.

Innan turordningen fastställs får en arbetsgivare med upp till tio anställda oavsett antalet turordningskretsar undanta högst två arbetstagare som enligt arbetsgivarens bedömning är av särskild betydelse för den fortsatta verksamheten. Den eller de arbetstagare som undantas har företräde till fortsatt anställning.

Har arbetsgivaren flera driftsenheter, fastställs turordningen för varje enhet för sig. Enbart den omständigheten att en arbetstagare har sin arbetsplats i sin bostad medför inte att den arbetsplatsen utgör en egen driftsenhet. Om arbetsgivaren är eller brukar vara bunden av kollektivavtal, fastställs en särskild turordning för varje avtalsområde. Finns det i ett sådant fall flera driftsenheter på samma ort, skall inom en arbetstagarorganisations avtalsområde fastställas en gemensam turordning för samtliga enheter på orten, om organisationen begär det senast vid förhandlingar enligt 29 §.

Turordningen för de arbetstagare som inte undantagits bestäms med utgångspunkt i varje arbetstagares sammanlagda anställningstid hos arbetsgivaren. Arbetstagare med längre anställningstid har företräde framför arbetstagare med kortare anställningstid. Vid lika anställningstid ger högre ålder företräde. Kan arbetstagare endast efter omplacering beredas fortsatt arbete hos arbetsgivaren, gäller som förutsättning för företräde enligt turordningen att arbetstagaren har tillräckliga kvalifikationer för det fortsatta arbetet.

1999/2000:A220 av Lennart Daléus m.fl. (c) vari yrkas

23. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en turordning i större utsträckning baserad på kompetens,

24. att riksdagen beslutar om sådan ändring i 22 § lagen om anställningsskydd att enbart den omständigheten att en arbetstagare har sin arbetsplats förlagd till bostaden inte skall medföra att arbetsplatsen utgör en egen driftsenhet.

1999/2000:A231 av Elver Jonsson m.fl. (fp) vari yrkas

17. att riksdagen beslutar om förändringar i arbetsrätten i enlighet med vad som i motionen anförts.

1999/2000:A254 av Stefan Attefall m.fl. (kd) vari yrkas

26. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om rätten att undanta två nyckelpersoner från turordningsreglerna vid uppsägning.

1999/2000:A723 av Gudrun Schyman m.fl. (v) vari yrkas

6. att riksdagen hos regeringen begär förslag till ändring i turordningen för föräldralediga och gravida i enlighet med vad som anförts i motionen,

7. att riksdagen beslutar att återinföra hänvisning till central facklig organisation i lagen om anställningsskydd vad gäller personer äldre än 57 och ett halvt år i enlighet med vad som anförts i motionen.

1999/2000:Sk696 av Anne-Katrine Dunker och Ewa Thalén Finné (m) vari yrkas

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om ändringar i arbetsrätten.

Utskottet

1. Inledning

I detta betänkande behandlas förslag som rör turordningsreglerna i 22 § lagen om anställningsskydd (LAS). Bestämmelserna är tillämpliga vid uppsägning på grund av arbetsbrist i fall då det gäller att välja mellan olika arbetstagare. Reglerna utgår från att en turordning skall fastställas för varje driftsenhet hos arbetsgivaren. Med driftsenhet avses i praktiken driftsställe, t.ex. en fabrik eller en butik. Om arbetsgivaren är eller brukar vara bunden av kollektivavtal fastställs en turordning för varje avtalsområde. Finns det i ett sådant fall flera driftsenheter på samma ort skall en gemensam turordning fastställas för samtliga enheter på orten om organisationen begär det. Arbetstagarnas plats i turordningen bestäms med utgångspunkt i varje arbetstagares sammanlagda anställningstid hos arbetsgivaren. Längre anställningstid ger företräde. Reglerna bygger alltså på principen sist in–först ut. Om en arbetstagare endast efter omplacering kan beredas fortsatt anställning hos arbetsgivaren gäller som förutsättning för företräde enligt turordningen att arbetstagaren har tillräckliga kvalifikationer för det fortsatta arbetet. Enligt 23 § kan arbetsta-

gare med nedsatt arbetsförmåga som beretts särskild sysselsättning hos arbetsgivaren få företräde till fortsatt arbete oberoende av turordningen. Reglerna i 22 § är dispositiva på det sättet att det får göras avvikelser genom kollektivavtal. Sådana avtal, s.k. avtalsturlistor, är vanligt förekommande. Reglerna i 23 § är däremot tvingande.

I den s.k. IT-propositionen, *proposition 1999/2000:86 Ett informations-samhälle för alla*, lägger regeringen fram ett förslag som avser driftsenhetsbegreppet enligt 22 §. Förslaget innebär att enbart den omständigheten att en arbetstagare har sin arbetsplats i bostaden inte skall medföra att arbetsplatsen utgör en egen driftsenhet. I denna del har IT-propositionen inte föranlett några motionsyrkanden. Propositionen i övrigt har beretts i trafikutskottet. Riksdagen fattade i juni 2000 beslut i enlighet med vad trafikutskottet föreslagit (1999/2000:TU9, rskr. 1999/2000:256).

Proposition 1999/2000:144 Undantag från turordningen avser den del av 22 § LAS som reglerar turordningen arbetstagare emellan. Förslaget innebär en generell tillämplig regel som anger att en arbetsgivare från turordningen får undanta högst två arbetstagare som är av särskild betydelse för den fortsatta verksamheten.

Socialdemokraterna och Vänsterpartiet har yrkat avslag på denna proposition. I en motion av företrädare i arbetsmarknadsutskottet för Moderaterna, Kristdemokraterna, Centerpartiet, Folkpartiet och Miljöpartiet föreslås en annan utformning av undantagsregeln. I ärendet finns också en enskild motion (m) som tar sikte på enskilda delar av regeringens lagförslag. Därutöver behandlar utskottet ett antal motioner avseende turordningsreglerna som väcktes under den allmänna motionstiden hösten 1999.

Utskottet tar först upp förslaget i IT-propositionen och en motion som rör motsvarande fråga.

2. Driftsenhetsbegreppet (prop. 1999/2000:86)

Propositionen i huvuddrag

Utgångspunkten för regeringens förslag är att skapa ett förstärkt anställningskydd för dem som väljer att distansarbete från hemmet. Det geografiska synsätt som såväl driftsenhetsbegreppet som orsbegreppet bygger på och som också tillämpats av Arbetsdomstolen kan leda till otillfredsställande konsekvenser för de distansarbetande. I propositionen påpekas att Arbetsdomstolen i ett fall dock ifrågasatt om det alltid är möjligt att upprätthålla ett sådant synsätt.

Propositionen hänvisar till utredningsbetänkandet *Distansarbete* (SOU 1998:115). Enligt utredningens bedömning bör en arbetstagare som utför arbete på annan plats än huvudarbetsplatsen, i normalfallet bostaden, ändå anses tillhöra huvudarbetsplatsens driftsenhet. En annan grupp är däremot personer som arbetar heltid från sin bostad eller annan lokal. Även verksamheten vid s.k. telekontor (call centers) nämns. Sådant arbete utförs företrädesvis av kvinnor och kan utvecklas till distansarbete från bostaden. Personalen kan organisatoriskt tillhöra en huvudarbetsplats men utföra arbete från sitt hem med hjälp av modern informationsteknik. Ett geografiskt drift-

senhetsbegrepp kan leda till att en arbetsgivare ensidigt bestämmer vilken eller vilka driftsenheter som skall läggas ned med den effekten att principen om sist in–först ut helt sätts ur spel. I propositionen nämns också exempel där nuvarande regler medför att anställningsskyddet blir beroende av var den distansarbetande bor i förhållande till huvudarbetsplatsen.

Avsikten med den föreslagna lagändringen är att undanröja den oklarhet som råder för arbetstagare som har hela sin arbetstid förlagd till bostaden, eller som utgår från bostaden i de fall arbete utförs på annan plats utan någon fast anknytning till huvudarbetsplatsen eller någon annan arbetsplats. Det är enligt regeringen angeläget att skapa en likvärdig trygghet i anställningen för alla distansarbetande och därigenom också undanröja ett onödigt hinder för införande av sådant arbete. Eftersom det företrädesvis är kvinnor som är sysselsatta i vissa av de verksamheter som kan organiseras som distansarbete som i sin helhet utförs från bostaden kan även jämställdhetskäl motivera förslaget.

I stället för att försöka i lag definiera det inte entydiga begreppet distansarbete har regeringen valt att knyta an till det organisatoriska samband som finns mellan bostaden och huvudarbetsplatsen, i de fall arbetstagaren utför arbete i bostaden. På det sättet skall lagändringen inte utgöra något hinder för en rättsutveckling i riktning mot det ovan angivna fallet där Arbetsdomstolen ifrågasatt om det är möjligt att alltid upprätthålla ett geografiskt synsätt. Avsikten är däremot inte att generellt införa ett organisatoriskt driftsenhetsbegrepp. Av författningskommentaren framgår att det avgörande ofta kommer att vara om olika arbetsplatser skall ses som en sammanhållen enhet efter hur verksamheten är organiserad och hur arbetet bedrivs, och om arbetstagaren skall ses som organisatoriskt självständig eller inte. Om det inte finns någon anknytning till annan driftsenhet kan arbetstagaren många gånger hänföras till en egen driftsenhet.

Den föreslagna regeln anger att *enbart* den omständigheten att en arbetstagare har sin arbetsplats i sin bostad inte skall medföra att den arbetsplatsen utgör en egen driftsenhet. Regeln utesluter alltså inte att en arbetstagare som arbetar i sin bostad kan hänföras till en egen driftsenhet.

Enligt propositionen skall lagändringen träda i kraft den 1 augusti 2000.

I en **motion**, A220, väckt under den allmänna motionstiden 1999, framställer *Centerpartiet* ett yrkande (yrk. 24) motsvarande det förslag som IT-propositionen innehåller.

Utskottet tillstyrker regeringsförslaget, dock med ett annan tidpunkt för ikraftträdande. Ställningstagandet innebär att motion A220 (yrk. 24) tillgodoses. Utskottet återkommer nedan till frågan om ikraftträdandet.

3. Turordningsreglerna (prop. 1999/2000:144)

Bakgrund

Turordningsreglerna har haft det ovan beskrivna innehållet sedan 1974 års anställningsskyddslag trädde i kraft. Under år 1994 gällde emellertid en undantagsregel som infördes på förslag av fyrpartiregeringen. Innebörden var att arbetsgivaren hade rätt att från turordningen i varje turordningskrets un-

danta två personer som enligt arbetsgivarens bedömning var av särskild betydelse för den fortsatta driften. Arbetsgivarens urval kunde i princip inte prövas rättsligt. Efter regeringsskiftet hösten 1994 beslutade riksdagen på förslag av den nyttillträdde socialdemokratiska regeringen att återinföra de äldre reglerna.

Därefter har arbetsmarknadsutskottet vid ett flertal tillfällen tagit ställning till motioner med förslag om undantag från turordningen. Våren 1999 tillstyrkte en utskottsmajoritet bestående av företrädare för Moderaterna, Kristdemokraterna, Centerpartiet, Folkpartiet och Miljöpartiet sådana motioner. I det av riksdagen godkända betänkandet (1998/99:AU8, rskr. 1998/99:179) uppmanades regeringen att utan dröjsmål återkomma till riksdagen med ett förslag till ändring i 22 § lagen om anställningsskydd så att undantag medges från turordningsreglerna vad gäller totalt två personer i företag med färre än tio anställda. Utskottet underströk att undantag skulle få göras för totalt högst två personer och alltså inte två per turordningskrets, och betonade också att undantaget inte skulle kunna utnyttjas på ett sätt som stred mot olika diskrimineringsförbud m.m.

I februari 2000 lade en arbetsgrupp inom Näringsdepartementet fram en promemoria (Ds 2000:6). Den innehöll förslag till ny utformning av turordningsreglerna. Arbetsgivaren skulle få undanta högst två arbetstagare oberoende av hur många turordningskretsar som finns hos arbetsgivaren. Undantaget skulle avse anställda med särskild betydelse för den fortsatta verksamheten. Två förslag lämnades beträffande regelns tillämplighet. Det ena förutsatte att arbetsgivaren har färre än tio anställda (förslag A). Det andra var oberoende av antalet anställda (förslag B). Arbetsgivarens beslut att undanta arbetstagare skulle enligt båda alternativen kunna prövas av domstol.

Promemorians förslag har remissbehandlats.

Propositionen i huvuddrag

Förslaget i propositionen motsvarar i princip förslag B i den nyss angivna departementspromemorian. Lagtexten har utformats med beaktande av det förslag i proposition 86 som rör driftsenhetsbegreppet.

Regeringen erinrar om att bakgrunden till propositionen är att riksdagen anmodat regeringen att återkomma med förslag om en undantagsregel. I propositionen återges de uttalanden som utskottet gjorde i sammanhanget. Regeringen pekar på att riksdagen särskilt uttalade att en arbetsgivare inte skall kunna utnyttja möjligheten att undanta anställda från turordningen på ett sätt som strider mot gällande antidiskrimineringslagstiftning och att riksdagen motsatte sig en mer allmän försvagning av arbetsrätten. Avsikten med det förslag som läggs fram i propositionen anges vara att förena dessa två förutsättningar. De arbetstagare som undantas skall därför ha särskild betydelse för verksamheten, och inga andra än de som uppfyller dessa krav skall få undantas. Till skillnad från 1994 års reglering skall begränsningen till två personer gälla oberoende av vilken turordningskrets de som undantas tillhör och oberoende av hur många turordningskretsar som finns hos arbetsgivaren. I propositionen anges vissa exempel på vad som avses med kriteriet "sär-

skild betydelse för den fortsatta verksamheten”. Det kan vara fråga om att arbetstagaren har en arbetsledande funktion eller besitter särskilt viktig kunskap eller på annat sätt innehar en specialistfunktion i företaget, att arbetstagaren har upparbetade kundrelationer som är särskilt viktiga för arbetsgivaren eller att arbetsprestationen påtagligt skiljer sig från kollegernas. Arbetsgivarens beslut att undanta arbetstagare från turordningen skall kunna prövas rättsligt inom ramen för LAS. Urvalet skall kunna prövas rättsligt även om det står i strid med antidiskrimineringslagstiftningen eller liknande.

Regeln bör enligt propositionen konstrueras så att den inte i onödan skapar etablerings- eller tillväxthinder för små företag och så att tröskeleffekter undviks. En generellt tillämplig regel anses också enklare och mer lättillgänglig för just de mindre företagen. Möjligheten till undantag från turordningen skall enligt regeringen därför gälla alla arbetsgivare oavsett antalet arbetstagare.

Lagändringen föreslås träda i kraft den 1 januari 2001.

Motioner med yrkande om avslag på propositionen

Såväl Socialdemokraterna, i motion A28 av Johnny Ahlqvist m.fl., som Vänsterpartiet, i motion A29 av Gudrun Schyman m.fl., yrkar avslag på proposition 144.

Socialdemokraterna hänvisar till att regeringen har att rätta sig efter riksdagens majoritet och därför måste lämna det förslag som riksdagen har beställt. Regeringen har gjort förslaget mindre dåligt genom att låta det omfatta alla företag, men det är ändå i sin helhet oacceptabelt, sägs det i motionen. En rätt för arbetsgivare att undanta två arbetstagare från turordningen rubbar den balans mellan arbetsgivarens och arbetstagarens intressen som LAS bygger på. Turordningsreglerna skall förhindra godtycke från arbetsgivarens sida. Förändring i lagstiftningen är en felaktig väg. I stället borde frågan lösas avtalsvägen av arbetsmarknadens parter. Redan i dag är det möjligt att göra en avvägning som för båda sidorna är den bästa lösningen. Förslaget i propositionen skulle enligt Socialdemokraterna stärka arbetsgivarens ställning på bekostnad av de anställdas trygghet.

Vänsterpartiet menar att förslaget har en felaktig utgångspunkt. Det skulle leda till ökat godtycke, rättssäkerheten skulle undermineras och maktbalansen mellan parterna förskjutas till arbetsgivarens fördel. En ensidig rätt till undantag skulle medföra diskriminerande resultat, och detta även om urvalet skulle kunna prövas rättsligt. Reglerna skulle uppmuntra arbetsgivaren att utnämna nyckelpersoner med en förstärkt uppdelning i A- och B-lag som följd. Ett modernt arbetsliv bör i stället innefatta ett stärkt anställningsskydd, kompetensutveckling för alla löntagare, säkrad yttrandefrihet, mångfald, starkt arbetsmiljöarbete och ökat socialt ansvar hos arbetsgivarna.

I en enskild motion, 1999/2000:A28 av Elisabeth Nyström och Jan-Evert Rådström (båda m), yrkas avslag på en del av propositionen. Utskottet återkommer till denna motion i följande avsnitt.

I motion A30 som väckts med anledning av proposition 144 lägger företrädare i utskottet för Moderaterna, Kristdemokraterna, Centerpartiet, Folkpartiet och Miljöpartiet fram ett från propositionen avvikande förslag till utformning av en undantagsregel i 22 § LAS.

En bra arbetsrätt är enligt motionen en förutsättning för en väl fungerande arbetsmarknad. Livskraftiga små och medelstora företag är av avgörande betydelse för landets framtida utveckling. Den nuvarande arbetsrätten är alltför ofta skriven med större företag som utgångspunkt, medan små företag av naturliga skäl har svårare att anpassa sig till denna lagstiftning. Ett undantag från turordningsreglerna är ett av flera sätt att stimulera såväl småföretagande som små företags möjlighet att öka kompetensen i företaget genom att anställa välutbildad och kompetent personal utan att dessa personer känner ett automatiskt hot om att bli de första som sägs upp vid arbetsbrist.

Motionärerna konstaterar att regeringsförslaget skiljer sig från riksdagens uppmaning till regeringen att återkomma med förslag om en undantagsregel. Storleksgränsen på tio anställda har inte tagits med, och förslaget har försetts med en möjlighet till rättslig prövning av arbetsgivarens beslut om undantag direkt med stöd av LAS. Enligt motionen har regeringen inte på ett tillfredsställande sätt beskrivit kriteriet "särskild betydelse". Förslaget skulle innebära en generell prövningsmöjlighet som går utöver den som redan gäller med stöd av diskrimineringslagarna och annan skyddslagstiftning. Med en rätt till sådan allmän prövning finns risken att undantaget skulle kunna hänskjutas till långdragna och kostsamma domstolsprocesser där det lades på domstolen att avgöra vilka personer som är av sådan särskild betydelse för den fortsatta verksamheten. I praktiken skulle undantaget därmed inte kunna användas av de små företagen.

Enligt motionen är undantaget från turordningen särskilt viktigt för små företag eftersom de inte har samma möjligheter som större företag att genom omplacering behålla arbetstagare med viktig yrkesmässig eller personlig kompetens. Innan turordningen fastställs skall därför arbetsgivare med upp till tio anställda få undanta två arbetstagare som enligt arbetsgivarens bedömning är av särskild betydelse för den fortsatta verksamheten. Det finns skäl för viss försiktighet. Därför skall undantag inte få göras per turordningskrets.

För att undantagsregeln skall få någon praktisk betydelse jämfört med nuvarande regler skall rättslig överprövning inte kunna komma i fråga vare sig av arbetsgivarens urval enligt undantagsregeln eller av en uppsägning som skett till följd av att arbetsgivaren använt sig av rätten att behålla vissa arbetstagare som bedömts vara av särskild betydelse. I motionen påpekas att det även i fortsättningen skall vara möjligt att pröva ett beslut om undantag med stöd av det skydd för arbetstagaren som följer av jämställdhetslagen och andra diskrimineringslagar eller enligt föräldraledighetslagen och annan ledighetslagstiftning.

I motionens hemställan läggs det fram förslag till ändrad lydelse av 22 § LAS.

I den ovannämnda enskilda motionen A27 av Elisabeth Nyström och Jan-Evert Rådström kritiserar motionärerna propositionens förslag att kriteriet "särskild betydelse för den fortsatta verksamheten" skall kunna prövas rättsligt (yrk.1). De yrkar därför avslag på propositionen i den delen. De förordar också ett tidigare ikraftträdande – den 1 juli 2000 i stället för den 1 januari 2001 – med tanke på den tid som förflutit sedan riksdagens uppmaning (yrk. 2).

Även ett antal motioner väckta under den allmänna motionstiden hösten 1999 rör turordningsreglerna.

Såväl *Kristdemokraterna* i partimotionen A254 (yrk. 26) som *Folkpartiet* i kommittémotionen A231 (yrk. 17) föreslår en turordningsregel motsvarande vad som gällde under 1994.

Centerpartiet i motion A220 (yrk. 23) anser att turordningen på sikt i större utsträckning bör baseras på kompetens. Det skulle enligt partiet kunna ske genom en negativ regel som beaktade att någon avböjt vidareutbildning.

Anne-Katrine Dunker och Ewa Thalén Finné (båda m) anser i motion Sk696 (yrk. 2) att kompetens bör vara utslagsgivande i stället för turordning vid arbetsbrist.

I motion A723 (yrk. 6 och 7) framför *Vänsterpartiet* synpunkter på turordningsreglernas dispositivitet. Det bör krävas centralt godkännande av s.k. avtalsturlistor när föräldralediga eller gravida är berörda, och den tidigare regeln bör återinföras som krävde centralt godkännande av en avtalsturlista som avsåg personer äldre än 57 och ett halvt år.

Utskottets överväganden

Frågan om avslag på propositionen

Som framhålls i fempartimotionen A30 är en bra arbetsrätt en förutsättning för en väl fungerande arbetsmarknad. Den nuvarande arbetsrätten är utformad efter den verklighet som större företag befinner sig i. Små företag har svårare att anpassa sig till denna lagstiftning. Därför är det en prioriterad uppgift att förenkla de regler som styr företagens verksamhet. Utskottet delar motionens uppfattning att de nuvarande turordningsreglerna inte skapar den nödvändiga balansen mellan särskilt de mindre företagens behov att tillgodose sin kunskapsförsörjning och de anställdas behov av anställningstrygghet. Som framhålls i motionen är möjligheten att göra undantag från turordningen ett av flera sätt att stimulera både småföretagandet som sådant och de små företagens möjligheter att anställa välutbildad och kompetent personal. Utskottet kan konstatera att Socialdemokraterna och Vänsterpartiet mer eller mindre kategoriskt avvisar varje förslag till uppmjukning av lagreglerna. Detta visar enligt utskottets mening på en bristande förståelse för behovet av en arbetsrätt som tar hänsyn till de små företagen och deras förutsättningar.

Av dessa skäl anser utskottet att Socialdemokraternas och Vänsterpartiets yrkanden om avslag på proposition 144 bör avslås av riksdagen. Motionerna A28 och A29 avstyrks därmed.

Utskottet anser emellertid att undantagsregeln bör utformas på ett annat sätt än vad som föreslås i propositionen och övergår nu till denna fråga.

Utformningen av en undantagsregel

Som framgått läggs det i motion A30 fram ett förslag till ny lydelse av 22 § LAS som avviker såväl från propositionens lagförslag som från de alternativa förslag som fanns i departementspromemorian.

Utskottet anser liksom motionärerna att en undantagsregel är särskilt viktig för de små företagen eftersom de inte har samma möjligheter som större företag att genom omplaceringar behålla arbetstagare med viktig yrkesmässig eller personlig kompetens.

Som framgår av motionens lagförslag tar undantagsregeln sikte på mindre företag. Utskottet ansluter sig till att gränsen bör dras vid företag med högst tio anställda.

Förhållandena vid tidpunkten för uppsägningen skall vara avgörande för beräkningsunderlaget, vilket följer av den nu gällande lydelsen av 22 § första stycket.

Vid beräkningen skall sådana arbetstagare undantas som avses i 1 § LAS, dvs. arbetstagare med företagsledande ställning, arbetstagare som hör till arbetsgivarens familj, arbetstagare i husligt arbete och arbetstagare som är anställda med särskilt anställningsstöd eller i skyddat arbete.

Arbetstagare skall medräknas oberoende av anställningsform och sysselsättningsgrad.

Undantaget, som avser högst två arbetstagare, skall inte få göras för varje turordningskrets, vilket i lagtexten uttrycks så att arbetsgivaren får undanta de högst två arbetstagarna "oavsett antalet turordningskretsar".

På motsvarande sätt som i den undantagsregel som gällde 1994 bör det direkt i lagtexten anges vad undantaget avser. I det i motionen framlagda lagförslaget preciseras undantaget till att avse arbetstagare "som är av särskild betydelse för den fortsatta *verksamheten*". I 1994 års lag användes här ordet "*driften*". Utskottet ansluter sig till vad som sägs i departementspromemorian (s. 20) om att det är att föredra att tala om särskild betydelse för *verksamheten* snarare än för *driften*. Nyansskillnaden avspeglar förhållanden t.ex. inom tjänstesektorn och förvaltningen bättre än vad ordet "*driften*" gör.

Det kan noteras att 1994 års lagstiftning på denna punkt avvek från det förslag som lagts fram av regeringen. Avsikten den gången med att i lagtexten precisera regelns materiella innebörd var att markera att det inte skall skapas en godtycklig frikrets (1993/94:AU4 s. 39 f.). Det sågs som en fördel att det redan av lagtexten skulle kunna utläsas att undantaget avsåg personer som var särskilt betydelsefulla för den fortsatta "*driften*".

Utskottet instämmer med motionärerna att någon rättslig överprövning inte skall komma i fråga vare sig av arbetsgivarens urval enligt undantagsregeln eller av en uppsägning som skett till följd av att arbetsgivaren använt sig av rätten att behålla vissa arbetstagare. Detta är nödvändigt för att undantagsregeln skall få någon praktisk betydelse.

Även i detta hänseende är motionens lagtext utformad med 1994 års lagregel som förebild. Genom att regeln särskilt anger att det är fråga om arbetstagare som enligt "arbetsgivarens bedömning" har den nyss angivna betydelsen för den fortsatta verksamheten markeras att det är arbetsgivarens egen uppfattning i denna fråga som är utslagsgivande.

Även i fortsättningen skall det däremot vara möjligt att pröva ett beslut om undantag med stöd av det skydd för arbetstagaren som följer av jämställdhetslagen och andra diskrimineringslagar eller enligt föräldraledighetslagen och annan ledighetslagstiftning. Undantag från turordningsreglerna skall också kunna prövas enligt allmänna rättsgrundsatser om beslutet är otillbörligt eller strider mot god sed på arbetsmarknaden.

Sammanfattningsvis tillstyrker utskottet förslaget i motion A30 om utformningen av en undantagsregel i 22 § LAS med de nyss angivna preciseringarna. Utskottet anser att riksdagen bör godkänna vad som ovan anförts om utformningen av en undantagsregel.

Utskottets ställningstagande innebär att motion A27 (yrk. 1) får anses väsentligen tillgodosedd. Motionerna A220 (yrk. 23), A231 (yrk. 17), A254 (yrk. 26) och Sk696 (yrk. 2) avstyrks i den mån de inte kan anses tillgodosedda med utskottets ställningstagande.

4. Ikraftträdande m.m.

De båda ändringarna i 22 § LAS bör enligt utskottets mening träda i kraft vid samma tidpunkt, den 1 januari 2001.

Detta ställningstagande innebär att motion A27 (yrk. 2) avstyrks.

5. Reglernas dispositivitet

Som redovisats ovan anser Vänsterpartiet att det bör krävas centralt godkännande av avtalsturlistor när föräldralediga, gravida eller äldre arbetstagare är berörda. Med verkan från den 1 juli 1997 gäller att det får göras avvikelser från bl.a. 22 § LAS även genom ett lokalt kollektivavtal. Har detta avtal inte slutits eller godkänts av en central arbetstagarorganisation krävs dock att det mellan parterna i andra frågor gäller ett kollektivavtal som har slutits eller godkänts av en central organisation. Utskottet har tidigare tagit ställning till motsvarande förslag, senast i betänkande 1998/99:AU8. Som där konstateras var syftet med att slopa det generella kravet på centralt godkännande att anpassa de arbetsrättsliga reglerna till förändringar som skett på arbetsmarknaden. De ändringar som gjordes var resultatet av en avvägning mellan intresset av att öka möjligheterna till lokal anpassning och farhågorna för att svaga lokala arbetstagarorganisationer skulle kunna känna sig tvingade att acceptera omfattande avsteg från lagen regler. Utskottet ansåg att avvägningen var välgrundad och har ingen annan uppfattning i denna fråga i dag. De berörda motionsyrkandena A723 (yrk. 6 och 7) avstyrks därför.

Utskottet hemställer

1. beträffande *driftsenhetsbegreppet*

att riksdagen med anledning av proposition 1999/2000:86 punkt 2 och motion 1999/2000:A220 yrkande 24 antar det enligt bilaga 2 framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1982:80) om anställningsskydd såvitt avser 22 § tredje stycket,

2. beträffande *undantag från turordningen m.m.*

att riksdagen med anledning av dels motionerna 1999/2000:A27 yrkande 1 och 1999/2000:A30, dels proposition 1999/2000:144 och med avslag på motionerna 1999/2000:A28, 1999/2000:A29, 1999/2000:A220 yrkande 23, 1999/2000:A231 yrkande 17, 1999/2000:A254 yrkande 26 och 1999/2000:Sk696 yrkande 2, *dels* godkänner vad utskottet anfört om en undantagsregel, *dels* antar det enligt bilaga 2 framlagda förslaget i övrigt till lag om ändring i 22 § lagen (1982:80) om anställningsskydd,

res. 1 (s, v)

3. beträffande *ikraftträdande m.m.*

att riksdagen med avslag på motion 1999/2000:A27 yrkande 2 beslutar om ikraftträdande enligt vad som framgår av bilaga 2,

4. beträffande *dispositivitet*

att riksdagen avslår motion 1999/2000:A723 yrkandena 6 och 7.

res 2. (v)

Stockholm den 21 september 2000

På arbetsmarknadsutskottets vägnar

Sven-Erik Österberg

I beslutet har deltagit: Sven-Erik Österberg (s), Hans Andersson (v), Margareta Andersson (c), Mikael Odenberg (m), Björn Kaaling (s), Martin Nilsson (s), Kent Olsson (m), Laila Bjurling (s), Patrik Norinder (m), Sonja Fransson (s), Camilla Sköld Jansson (v), Maria Larsson (kd), Christel Anderberg (m), Barbro Feltzing (mp), Anders Karlsson (s), Magnus Jacobsson (kd) och Runar Patriksson (fp).

Reservationer

1. Undantag från turordningen m.m. (mom. 2)

Sven-Erik Österberg (s), Hans Andersson (v), Björn Kaaling (s), Martin Nilsson (s), Laila Bjurling (s), Sonja Fransson (s), Camilla Sköld Jansson (v) och Anders Karlsson (s) anser

dels att utskottets överväganden i avsnitt 3 bort ha följande lydelse:

Utskottet vill inledningsvis peka på, vilket också Socialdemokraterna och Vänsterpartiet gör i sina motioner, att lagen om anställningsskydd är en skyddslagstiftning till gagn för den svagare parten i ett anställningsförhållande. För att upprätthålla respekten för kravet på saklig grund vid uppsägning och för att objektivitet och rättssäkerhet iakttas när beslut skall fattas som kan få ingående konsekvenser för den enskilde är det viktigt att minimera utrymmet för godtycke i beslutsprocessen. Metoden att i förhandlingar mellan arbetsgivaren och arbetstagarorganisationer diskutera turordningen, och när så bedöms som lämpligt göra de avvikelser som för båda sidor framstår som den bästa lösningen, är väl etablerad på arbetsmarknaden. På det sättet kan frågan om att undanta någon från turordningen avgöras av de lokala parterna som är de som känner förhållandena på arbetsplatsen bäst. Det godtycke som ensidiga arbetsgivarbeslut kan innebära undergräver rättssäkerheten för den enskilde och missgynnar påtagligt den svagare parten. Maktbalansen mellan de lokala parterna skulle förskjutas till arbetsgivarens fördel.

Att arbetstagsidan dessutom fråntas möjligheten till rättslig överprövning av arbetsgivarens ensidiga beslut om undantag, vilket är innebörden av det lagförslag som läggs fram i motion A30, innebär en ytterligare förstärkning av arbetsgivarens ställning på bekostnad av de anställdas rättstrygghet. Syftet med den diskrimineringslagstiftning som genomförts under senare år är att öka mångfalden i arbetslivet och öka tryggheten för utsatta grupper. Om arbetsgivaren på det sätt som föreslås i motionen får en rätt att helt efter eget huvud förfoga över turordningsundantagen ökar risken för diskriminering, och detta även om beslutet senare skulle kunna prövas enligt diskrimineringslagstiftningen.

Utskottet är starkt kritiskt till såväl propositionens som motionens förslag. Det senare är emellertid än mer betänkligt. Förutom det som berörts i föregående stycke innebär förslaget i motionen att det införs en regel som får tröskeleffekter. Som framhållits av bl.a. Småföretagsdelegationen är det av största vikt att regler konstrueras så att de inte i onödan skapar etablerings- och tillväxthinder för små företag. En gränsregel väcker dessutom ett antal frågor, som det skulle kunna bli tvist om. Om arbetstagare som tillhör undantagskretsen i 1 § lagen om anställningsskydd inte skall ingå i beräkningsunderlaget kan man också befara tvister om vilka som skall anses tillhöra denna krets. En enklare regel hade varit ett mindre dåligt alternativ.

Sammanfattningsvis anser utskottet att såväl propositionen som motion A30 bör avslås av riksdagen. Detsamma gäller de övriga i sammanhanget behandlade motionerna A27 (yrk. 1), A220 (yrk. 23), A231 (yrk. 17), A254 (yrk. 26) och Sk692 (yrk. 2). Ställningstagandet innebär att motionerna A28 och A29 tillstyrks.

dels att utskottets hemställan under 2 bort ha följande lydelse:

2. beträffande *undantag från turordningen m.m.*

att riksdagen med bifall till motionerna 1999/2000:A28 och 1999/2000:A29 avslår dels proposition 1999/2000:144, dels motionerna 1999/2000:A27 yrkande 1, 1999/2000:A30, 1999/2000:A220 yrkande 23, 1999/2000:A231 yrkande 17, 1999/2000:A254 yrkande 26 och 1999/2000:Sk692 yrkande 2,

2. Dispositivitet (mom. 4)

Hans Andersson och Camilla Sköld Jansson (båda v) anser

dels att utskottets ställningstagande i avsnitt 5 bort ha följande lydelse:

Med anledning av Vänsterpartiets begäran om att regeln om att en central arbetstagarorganisation skall godkänna avtalsturlistor när föräldralediga eller gravida är inblandade och att ett sådant godkännande skall krävas vid vissa avsteg från turordningen beträffande personer som är äldre än 57 och ett halvt år vill utskottet anföra följande.

Forskning visar att kvinnor behandlas sämre än män när avsteg görs genom avtalsturlistor från de regler som gäller enligt LAS. Särskilt föräldralediga kvinnor och gravida har en svag position när arbetsgivaren förhandlar och träffar avtal med det lokala facket om vilka som skall sägas upp vid arbetsbrist. Det är oacceptabelt och strider mot den grundläggande principen om icke-diskriminering.

Utskottet delar Vänsterpartiets uppfattning att det bör krävas att avtalsturlistor alltid skall godkännas av central arbetstagarorganisation när föräldralediga och gravida är berörda. Som utskottet bedömer saken finns större intresse och kompetens på den centrala nivån när det gäller att motverka könsdiskriminering.

Äldre har betydligt svårare än yngre att få ett nytt arbete efter uppsägning. För personer som fyllt 57 och ett halvt år bör det därför ställas krav på ett godkännande av central arbetstagarorganisation vid avsteg från lagens regler.

Med detta tillstyrker utskottet motion A723 (yrk. 6 och 7).

att utskottets hemställan under 4 bort ha följande lydelse:

4. beträffande *dispositivitet*

att riksdagen med anledning av motion 1999/2000:A723 yrkandena 6 och 7 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anför.

Förslag till lag om ändring i lagen (1982:80) om anställningsskydd

Härigenom föreskrivs att 22 § lagen (1982:80) om anställningsskydd skall ha följande lydelse.

22 §

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

Vid uppsägning på grund av arbetsbrist skall arbetsgivaren iaktta följande turordningsregler.

Har arbetsgivaren flera driftsenheter, fastställs en turordning för varje enhet för sig. Om arbetsgivaren är eller brukar vara bunden av kollektivavtal, fastställs en särskild turordning för varje avtalsområde. Finns det i ett sådant fall flera driftsenheter på samma ort, skall inom en arbetstagarorganisations avtalsområde fastställas en gemensam turordning för samtliga enheter på orten, om organisationen begär det senast vid förhandlingar enligt 29 §.

Har arbetsgivaren flera driftsenheter, fastställs en turordning för varje enhet för sig. *Enbart den omständigheten att en arbetstagar har sin arbetsplats i sin bostad medför inte att den arbetsplatsen utgör en egen driftsenhet.* Om arbetsgivaren är eller brukar vara bunden av kollektivavtal, fastställs en särskild turordning för varje avtalsområde. Finns det i ett sådant fall flera driftsenheter på samma ort, skall inom en arbetstagarorganisations avtalsområde fastställas en gemensam turordning för samtliga enheter på orten, om organisationen begär det senast vid förhandlingar enligt 29 §.

Arbetstagarnas plats i turordningen bestäms med utgångspunkt i varje arbetstagares sammanlagda anställningstid hos arbetsgivaren. Arbetstagare med längre anställningstid har företräde framför arbetstagare med kortare anställningstid. Vid lika anställningstid ger högre ålder företräde. Kan en arbetstagar endast efter omplacering beredas fortsatt arbete hos arbetsgivaren, gäller som förutsättning för företräde enligt turordningen att arbetstagar har tillräckliga kvalifikationer för det fortsatta arbetet.

Denna lag träder i kraft den 1 augusti 2000.

Härigenom föreskrivs att 22 § lagen (1982:80) om anställningsskydd skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

22 §¹

Vid uppsägning på grund av arbetsbrist skall arbetsgivaren iaktta följande turordningsregler.

Innan turordningen fastställs får arbetsgivaren oavsett antalet turordningskretsar undanta högst två arbetstagare som är av särskild betydelse för den fortsatta verksamheten. En arbetstagare som undantas har företräde till fortsatt anställning.

Har arbetsgivaren flera driftsenheter, fastställs en turordning för varje enhet för sig. Enbart den omständigheten att en arbetstagare har sin arbetsplats i sin bostad medför inte att den arbetsplatsen utgör en egen driftsenhet. Om arbetsgivaren är eller brukar vara bunden av kollektivavtal, fastställs en särskild turordning för varje avtalsområde. Finns det i ett sådant fall flera driftsenheter på samma ort, skall inom en arbetstagarorganisations avtalsområde fastställas en gemensam turordning för samtliga enheter på orten, om organisationen begär det senast vid förhandlingar enligt 29 §.

Arbetstagararnas plats i turordningen bestäms med utgångspunkt i varje arbetstagares sammanlagda anställningstid hos arbetsgivaren. Arbetstagare med längre anställningstid har företräde framför arbetstagare med kortare anställningstid. Vid lika anställningstid ger högre ålder företräde. Kan en arbetstagare endast efter omplacering beredas fortsatt arbete hos arbetsgivaren, gäller som förutsättning för företräde enligt turordningen att

Turordningen för de arbetstagare som inte undantagits bestäms med utgångspunkt i varje arbetstagares sammanlagda anställningstid hos arbetsgivaren. Arbetstagare med längre anställningstid har företräde framför arbetstagare med kortare anställningstid. Vid lika anställningstid ger högre ålder företräde. Kan en arbetstagare endast efter omplacering beredas fortsatt arbete hos arbetsgivaren, gäller som förutsättning för företräde enligt turord-

¹ Lydelse enligt prop. 1999/2000:86.

arbetstagaren har tillräckliga kvalifikationer för det fortsatta arbetet.

ningen att arbetstagaren har tillräckliga kvalifikationer för det fortsatta arbetet.

2000/01:AU4
Bilaga 1

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

Förslag till lag om ändring i lagen (1982:80) om anställningsskydd

Härigenom föreskrivs att 22 § lagen (1982:80) om anställningsskydd skall ha följande lydelse.

22 §

Nuvarande lydelse

Vid uppsägning på grund av arbetsbrist skall arbetsgivaren iakttä följande turordningsregler.

Har arbetsgivaren flera driftsenheter, fastställs en turordning för varje enhet för sig. Om arbetsgivaren är eller brukar vara bunden av kollektivavtal, fastställs en särskild turordning för varje avtalsområde. Finns det i ett sådant fall flera driftsenheter på samma ort, skall inom en arbetstagarorganisations avtalsområde fastställas en gemensam turordning för samtliga enheter på orten, om organisationen begär det senast vid förhandlingar enligt 29 §.

Arbetstagarnas plats i turordningen bestäms med utgångspunkt i varje arbetstagares sammanlagda anställningstid hos arbetsgivaren. Arbetstagare med längre anställningstid har företräde framför arbetstagare med kortare anställningstid. Vid lika

Utskottets förslag

Vid uppsägning på grund av arbetsbrist skall arbetsgivaren iakttä följande turordningsregler.

Innan turordningen fastställs får en arbetsgivare med högst tio arbetstagare oavsett antalet turordningskretsar undanta högst två arbetstagare som enligt arbetsgivarens bedömning är av särskild betydelse för den fortsatta verksamheten. Vid beräkningen av antalet arbetstagare hos arbetsgivaren bortses från arbetstagare som avses i 1 §. Den eller de arbetstagare som undantas har företräde till fortsatt anställning.

Har arbetsgivaren flera driftsenheter, fastställs en turordning för varje enhet för sig. *Enbart den omständigheten att en arbetstagare har sin arbetsplats i sin bostad medför inte att den arbetsplatsen utgör en egen driftsenhet.* Om arbetsgivaren är eller brukar vara bunden av kollektivavtal, fastställs en särskild turordning för varje avtalsområde. Finns det i ett sådant fall flera driftsenheter på samma ort, skall inom en arbetstagarorganisations avtalsområde fastställas en gemensam turordning för samtliga enheter på orten, om organisationen begär det senast vid förhandlingar enligt 29 §.

Turordningen för de arbetstagare som inte undantagits bestäms med utgångspunkt i varje arbetstagares sammanlagda anställningstid hos arbetsgivaren. Arbetstagare med längre anställningstid har företräde framför arbetstagare med kortare

anställningstid ger högre ålder företräde. Kan en arbetstagare endast efter omplacering beredas fortsatt arbete hos arbetsgivaren, gäller som förutsättning för företräde enligt turordningen att arbetstagaren har tillräckliga kvalifikationer för det fortsatta arbetet.

anställningstid. Vid lika anställningstid ger högre ålder företräde. Kan en arbetstagare endast efter omplacering beredas fortsatt arbete hos arbetsgivaren, gäller som förutsättning för företräde enligt turordningen att arbetstagaren har tillräckliga kvalifikationer för det fortsatta arbetet.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

Sammanfattning.....	1
Propositionerna.....	1
Motionerna	2
Utskottet	4
1. Inledning	4
2. Driftsenhetsbegreppet (prop. 1999/2000:86)	5
3. Turordningsreglerna (prop. 1999/2000:144).....	6
4. Ikraftträdande m.m.....	12
5. Reglernas dispositivitet	12
Hemställan	13
Reservationer.....	14
1. Undantag från turordningen m.m. (mom. 2)	14
2. Dispositivitet (mom. 4)	15
Lagförslag i proposition 1999/2000:86.....	16
Lagförslag i proposition 1999/2000:144.....	17
Av utskottet framlagt lagförslag	19